

GJALLARHORNET

Utges av Svenska Arkeologiska
Samfundet

Årgång 31. Nr.2. 2011

SVENSKA ARKEOLOGISKA SAMFUNDETS ÅRSMÖTE 2011

Mötet hölls den 2 maj i Statens historiska museum före arkeologmötet. Ordförande Björn Magnusson Staaf öppnade mötet och höll en tyst minut till minne av förre ordföranden Tore Artelius. Till mötesordförande valdes undertecknad, till sekreterare Fredrik Svanberg och till justeringsmän tillika rösträknare Elisabeth Rudebeck och Anders Högberg. Verksamhetsberättelsen redovisades. Av den framgår bl a att Samfundet har 647 registrerade ledamöter men endast 73 betalade årsavgiften 2010. Åtgärder har vidtagits för att få förbättringar, när det gäller betalning. I berättelsen nämns även utvecklingen av Current Swedish Archaeology, förra årets problem med inställt arkeologmöte (som genomfördes i år), Samfundets resa till Syrien/Jordanien och slutligen att Gjallarhornet nu endast utges i digital form. Efter genomgång av bokslut, berättelser från auktoriserad revisor och internrevisorer och beviljande av ansvarsfrihet för styrelsen presenterade Bent Syse budgeten för 2011 och framhöll det positiva i att nu strömmar betalning in för årsavgiften. Det kan leda till bättre resultat än det budgeterade, som visar på ett litet underskott!

Efter val av styrelse och revisorer är sammansättningen följande: Ordförande Björn Magnusson Staaf (vald redan 2010). Ordinarie ledamöter är Anna Arnberg, Lars Ersgård, Anders Hansson, Anders Högberg, Ola W Jensen, Sabine Sten, Fredrik Svanberg, Anita Synnestvedt och Bozena Werbart. Suppleanter är Hanna Menander, Nils-Gustaf Nydolf och Niklas Hillbom. Extern revisor är Lisa Sandler, Folkessons Råd och Revision. Ordinarie internrevisorer är Anna Gröhn och Susanne Thedéen. Suppleanter är Roger Edenmo och Eva Stensköld. Inget förslag fanns till valberedning. Mötet uppdrog åt styrelsen att lösa den frågan och utse valberedning för 2 år. Inga ärenden hade väckts av ledamöter men vissa övriga frågor togs upp. Kritik fördes fram att ingen i styrelsen fått besked från valberedningen om dess förslag till ny styrelse. Mötet fann det lämpligt att styrelsen eller ordförande i fortsättningen i god tid har ett möte med valberedningen inför kommande årsmöten. Det ansågs också angeläget att suppleanter fortsättningsvis deltar i styrelsens möten. Det har brutit i detta avseende. Hemsidan kritiserades för att inte vara uppdaterad, något som måste åtgärdas av styrelsen. Mötet avslutades men följdes

av en kort redovisning av 2010 års stipendiat Cecilie Hongslo Vala, som berättade vad hon utträttat med sitt stipendium.

Hon ingår i ett stort projekt som avdelningen för arkeologi och osteologi vid Högskolan på Gotland startat på temat Sjukdomshistoria då och nu.

Resestipendiet har använts för analys av

förekomsten av osteoporos och osteoartrit (benskörhet resp artros) på medeltida material påträffat i Sigtuna, Kopparsvik, Skara och Varnhem.

Resultaten kommer att publiceras 2012.

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

ARCHAEOLOGISTS WITHOUT BORDERS?

Det var titeln på Svenska Arkeologiska Samfundets arkeologmöte 2011, som hölls i Historiska museet den 2 – 3 maj. Programmet har presenterats i Gjallahornet nr 1 och även utsänts till ledamöterna i Samfundet. Inbjudna talare (se utsänt program) var Thomas Hylland Eriksen, Norge, Sian Jones och Sophie Jackson, Storbritannien, Cornelius Holtorf, Kalmar, Nathan Schlanger, Frankrike, Liv Nilsson Stutz, USA, och Anders Högberg, Malmö.

Arkeologin utvecklades i 1800-talets nationalistiska tid. I dagens globaliserade värld med ständigt gränsöverskridande aktiviteter är gränser inte längre självskrivna. Mötet syftade till att bli ett perspektiv på det mångfacetterade begreppet ”borders” – vad de betydde i det förflutna och vad de kan betyda i framtiden. *Åsa Magnusson*, Historiska museet, välkomnade deltagarna och Samfundets ordförande *Björn Magnusson Staaf* inledde med att bli framhålla att kulturarvsfrågor ofta kommer upp i den politiska debatten. Gränser är mänskliga konstruktioner men det är idag omöjligt att visualisera världen utan gränser. En bland flera frågor, som aktualiseras, är repatriering av föremål och mänskliga kvarlevor. Följande mycket översiktliga referat redogör inte för enskilda föredragshållares tal utan tar endast upp

vissa *huvuddrag*, eftersom Samfundet planerar att utge en bok med föredragshållarnas anföranden i likhet med vad som skedde 2008.

Av betydelse för arkeologiska och antropologiska aktiviteter är de synnerligen snabba *globala förändringar*, som skett under det senaste århundradet och framförallt under senare decennier. De har påverkat utvecklingen vad gäller kultur globalt sett. Begreppet ”borders” utmanas alltmer! Nu gäller det att tänka i termer av ”relationship”, som också förändras över tiden. Vi lever nu i ”en värld av stora skillnader mot tidigare en värld av små skillnader”. Det går dock inte att tänka sig en ”gränslös” värld – det blir en värld utan information. Samhället var dock mer flexibelt i det förflutna. Vi är mindre flexibla idag – kan inte återvända till vad som en gång gällde.

Hur går *modernisering* ihop med nationellt kulturarv – historia – nationella museer? Kan gränser innebära ökad *kreativitet* och *uppfinningsrikedom*? Om detta fördes olika uppfattningar fram. Exempel på *nationalistiskt tänkande* i tidigare skeenden är ungefär: ”Våra gamla lämningar är unika – är inte desamma som i andra länder. Våra är oskiljaktiga delar av vårt land”. Och ”Är Nineves skulpturer verkligen mer värda än skotska skulpterade stenar?”

Utvecklingen inom det senaste decenniet inom uppdragsarkeologin berördes och betydelsen av att använda resultaten till nytta för samhället. Skillnader föreligger mellan *akademisk arkeologi* och *uppdragsarkeologi*, vilket framhölls av olika talare. Ett problem i Storbritannien är att ”developers pay”, dvs. det finns inte tillräckligt med medel för att genomföra kvalificerad utgrävning och få ut resultaten till allmänheten. Dock är summan närmare 200 miljoner pund för uppdrag från byggföretag i Storbritannien! Arkeologi ingår nu som del i byggprocessen. Men det är på en kommersialiserad marknad. Vad finns för risker med detta? Det kan bli fragmentering och förlust av lokal kunskap, konkurrens, begränsat forskning och mindre samarbete med akademisk arkeologi. Dessutom innebär det för liten effekt för allmänheten – vilka ser vad som har gjorts? Exempel lämnades på projekt vid Museum of London – ”Stories of the World, Olympic Park archaeological field work and High Street 2012”. Det sker en stor satsning på unga människor i olika arkeologiska projekt. Det finns *många gränser* inom arkeologin. Exempelvis kan nämnas språkliga (förmågan att delta på akademisk nivå på annat språk än det egna, att skriva på annat språk än det egna mm) och olika typer av kompetens. För närvarande går det inte att vara ”archaeologist without borders”. Gränser är väsentliga för vetenskaplig kunskap – men gränser är även ett hinder för *arkeologers rörlighet* när det gäller att arbeta i andra länder. Det finns inget universellt system för kvalifikationer inom EU. Arkeologer utbildade i ett visst land kan inte automatiskt arbeta i ett annat EU-land. Det anses dock positivt att ha studerat i ett annat land.

Repatriering är en svår fråga. Frågan om att *återlämna* kulturföremål är aktuell över hela världen nu. Det är viktigt att inta en kritisk hållning, när det gäller återlämning. Exempel nämndes på återlämning av mänskliga kvarlevor i USA och andra länder – önskan om att förfädernas rester får bli traditionellt begravda, vare sig det gäller indianer eller andra folk. Mycket debatt ägde rum i USA rörande återlämnande av mänskliga kvarlevor från en flodbädd – kvarlevor som visade sig vara 9600 år gamla (”The Ancient One”). Debatten gällde först om det rörde sig om en vit människa eller en indian! Det går inte att bortse från att repatriering nu är ett faktum – men frågan bör problematiseras mer!

Kulturarvsfrågor berördes. Kulturarv kan ses som ett instrument för kulturell identitet. Landskapet är vårt levande material och kulturarv att utgå från. *Politik och kultur* diskuterades även. Å ena sidan finns de som säger att invandringen måste begränsas därför att svenskheten måste bevaras. Å andra sidan kan sägas att vi behöver öppna gränserna och liberalisera invandringen för Sverige har sedan istiden alltid varit ett invandrarland. Kunskap om det förflutna är viktigt men kunskap om det närvarande är lika viktigt!

Att plocka ut några uttalanden eller ange några huvudlinjer från ett två dagars möte med livliga diskussioner och engagerade talare, som samtliga talade en flytande (och för en hörselskadad referent alltför snabb engelska) är absolut inte en lätt uppgift. Jag hänvisar därför helt enkelt till den kommande publikationen från Samfundet med de inbjudna talarnas anföranden!

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

Ökad konkurrens på det uppdrags- arkeologiska området – vissa ändringar i kulturminneslagen (Ds 2011:6)

Denna departementspromemoria diskuterades vid en mycket välbesökt *Rundabordskonferens* i Riksantikvarieämbetets sessionssal den 15 april. Det var institutionen för arkeologi och antik historia vid Uppsala Universitet som bjöd in till diskussion. Ola Kyhlberg hälsade välkommen och undertecknad valdes att fungera ordförande.

Promemorian mynnar ut i att gynna effektiv konkurrens inom uppdragsarkeologin och få till stånd en mångfald av aktörer. Förslaget går ut på att när det handlar om ett privat företag, så får exploitören/företaget själv välja vem som ska genomföra den arkeologiska undersökningen istället för länsstyrelsen. Entreprenörer skall alltså få kontroll och ansvar för den arkeologiska processen genom att själva utse ett undersökande företag.

Länsstyrelserna ska lägga större vikt på att utforma tydliga villkor för de arkeologiska undersökningarna. Promemorian präglas alltså av ett avreglerings- och marknadsekonomiskt tänkande, vilket kraftigt kritiserades av många debattörer på konferensen. Längre inlägg gjorde av flera personer, t ex professorerna Anders Kaliff och Anders Andrén samt länsantikvarien Agneta Åkerlund. Jag sammanfattar kort vad de och andra förde fram: Promemorian speglar nuvarande samhällsanda i stort. Det är fråga om avreglering och marknadsekonomiskt tänkande. Det finns stor risk för att kvaliteten i undersökningarna drabbas i syfte att vinna anbud. Uppdragsarkeologi syftar emellertid till att skydda fornlämningar, att undersöka dem och få ut

kunskaper som kan användas i fortsatt forskning. Det är viktigt att ha en viss nivå på forskning. Utan uppdragsarkeologi minskar arkeologisk forskning kraftigt – arkeologisk forskning kostar nämligen pengar. Förslaget kan inte accepteras – det finns ingen ”marknad” på det arkeologiska området – det fungerar inte i humanistisk forskning¹. Det är länsstyrelsernas uppgift att se till att kulturarvet försvaras! Vad som är problematiskt är att *ingen problemanalys* har gjorts i promemorian och definitivt *ingen konsekvensanalys* av förslagen. Promemorian talar om brist på konkurrens och präglas av ideologiskt tänkande.

Det finns stor risk att okvalificerad arbetskraft kommer att utnyttjas för att kunna ge ett lågt anbud och vidare att undersökningsmoment underläts i syfte att pressa kostnader.

Kunskap är viktigt – ett dynamiskt begrepp – men Riksantikvarieämbetet har nedprioriterat kunskap till förmån för annat, t ex upplevelsevärden.

Uppdragsarkeologi är ingen tjänst vilken som helst som upphandlas. Vem kan avgöra vilket anbud, som ger bäst kunskap till lägsta pris? Uppdragsarkeologi innebär att insamla kunskap om den fornlämning, som grävs. Detta mål förfelas om denna tjänst konkurrensutsätts på en marknad. Och för övrigt – behöver vi en större mångfald än vi redan har? Det finns redan ett 50-tal aktörer – och utbudet av grävningensobjekt är redan idag begränsat. Uppdragsarkeologi är en forskningprocess och visst kan det finnas utrymme för förbättringar för att ta till vara mångas erfarenheter. Kunskapsproduktion främjas även mycket av idéutbyte med kollegor. Förslaget

¹ I artikeln ”Contract archaeology in Europe: an experiment in diversity” skriver Kristian Kristiansen bl a :”In my analysis of the evidence the long-term consequences of the ’market’-based model are potentially destructive to maintaining a research-based archaeological environment,

förespeglar en växande marknad inom det arkeologiska området – men vi ska ju bevara och skydda fornlämningarna i Sverige! Om länsstyrelsernas roll inskränks till att utforma tydliga beslut måste villkor och krav på undersökningarna bli mycket detaljerade – länsstyrelserna måste skriva undersökningsplanerna. Länsstyrelserna måste garantera vetenskaplig kvalitet. Det är statens och länsstyrelsernas uppgift att väga allmänna intressen mot enskilda intressen. Arkeologiska undersökningar kan definitivt inte delegeras till exploatörer. Det finns då risk för undermålig arkeologi, om företagen kan välja den som ska undersöka fornlämningen. Vem vill ha en ren beställningsarkeologi? Det är stor risk att en förskjutning i arkeologin sker mot okunskap! Förslaget andas misstro mot nuvarande arkeologiska organisationsstruktur. Det finns inga goda erfarenheter från de länder som har likartad ordning, som förslaget tar upp, t ex Irland och England. Inte heller i Norge finns medel för vetenskaplig analys eller bearbetning. Tyskland är en federal stat med olika system i delstaterna. Diskussionen tog också upp frågor om förmedling av kunskap på grund av alla de undersökningar som gjorts och exempel nämndes på brister i detta avseende. Hur ska arkeologerna kunna samlas konstruktivt för att vara en motkraft? Ska en branschorganisation på det uppdragsarkeologiska området kunna vara en lösning? Kan ett uppdragsarkeologiskt råd inom Svenska Arkeologiska Samfundet vara en möjlighet?

Sammanfattningsvis var uppfattningen att ökad konkurrens enligt promemorian kan leda till priskonkurrens snarare än kvalitetskonkurrens, att kunskap nedprioriteras och att detta innebär

unless research priorities overrule pricing – or, as a minimum, are on a par”.

nedprioritering av forskning. När det gäller arkeologiska undersökningar kan inte priset på ett uppdrag vara det mest angelägna. Undersökningsföretagets kompetens och förmåga att på ett kvalificerat, vetenskapligt sätt utföra den arkeologiska undersökningen och dokumentera resultaten kunskapsmässigt för fortsatt forskning är viktigast. Kvalificerade anbud riskerar att inte få den uppmärksamhet som de borde få. Det finns risk för att låga anbud prioriteras och att detta leder till förenklingar i undersökningen så att undersökaren skall kunna få ett anbud. Priset kan komma att pressas genom att undersökande företag kan komma att utnyttja sig av okvalificerad och billigare arbetskraft i stället för erfarna, kunniga arkeologer. Promemorian saknar en genomtänkt problemanalys och en ordentlig konsekvensanalys rörande de risker, som kan uppstå till följd av förslaget. Det var ingen som förordade att förslaget skulle genomföras!

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

PS. Den 3 mars 2011 beslöt regeringen om direktiv för ytterligare en utredning beträffande ”Översyn av lagstiftning och nationella mål på kulturmiljöområdet”. En särskild utredare ska se över lagstiftningen och de nationella målen på kulturmiljöområdet. Möjligheterna att leva i, bruka och utveckla kulturskyddade fastigheter och miljöer behöver öka. En fråga som kan aktualiseras är tillämpningen av fornminnesbegreppet. Utredaren bör pröva olika möjligheter till regelförenkling och ökad tydlighet. Det kan innebära att pröva möjligheten att införa en ordning för att reglera selektivt urval och skydd inom vissa kategorier av lämningar eller att pröva möjligheten att införa en

ordning, som gör att det krävs ett särskilt beslut för att yngre kulturlämningar ska klassas som fasta fornämningar.

Gjallarhornet får återkomma till denna utredning när den är klar. Det låter oroväckande med att selektera lämningar enligt direktiven.

Gropkeramikerna – seminarium vid Stockholms läns museum 9 mars 2011

Seminarieriet samlade ett 60-tal experter och var ett samarbete mellan Länsmuseum, Länsstyrelsens kulturmiljöenhet, Stockholms universitet och Riksantikvarieämbetet UV Mitt. Hur har gropkeramikerna fungerat inom sin egen grupp, mot sin omvärld och med andra samtida kulturgrupper? Det var frågor som ställdes. Deltagarna hälsades välkomna av museichef Peter Bratt. Anders Carlsson, Stockholms universitet, skissade som moderator olika uppfattningar som förts fram över tiden – att det var ett gåtfullt folk, ett näringsfång, en livsstil eller en ideologi. Skulle svaren komma fram under seminarieriet?

Något slutlig uppfattning kom inte fram men många intressanta föredrag och diskussioner påvisade spännande inslag och gåtfulla märkvärdigheter. Mängder med keramik har påträffats vid utgrävningar på kustbundna boplatser. Redskap av skiffer, lerfigurer, uppsättningar av serviser i keramik

– från små kärl till stora förvaringskärl finns på boplatserna. Säl, fisk, terrestra djur har ingått i dieten. En bild växer fram av kustbyar av olika storlek, som har brukats året runt med avfallshögar intill bostäderna och gravar i närheten.

Två olika gropkeramiska platser lyftes särskilt fram – den omfattande boplatser vid *Sittesta* längs väg 73 mot Nynäshamn – och den stora fyndrika boplatser *Korsnäs*, som arkeologiska forskningslaboratoriet och arkeologiska institutionen vid Stockholms universitet undersöker. *Sittesta* är på mellan 15 000 och 20 000 m², varav ca 6 000 m² har grävts. Det är en året runt kustboplatser i skyddat läge och existerade mellan 3300 – 2600 f Kr i 3 faser. Här har påträffats välbevarat benmaterial, odling har skett och tyngdpunkt har legat på marin fångst. Rituella depositioner har förekommit – gropar med keramikkoncentrationer. Såväl lokala som externa stenmaterial har använts för redskap. Ca 325 kg keramik har grävts fram. Varför har keramiken anhopats i strandzonen? Och varför påträffas stora mängder av krukbottnar med bottenarna vända uppåt? Kan de ha kopplingar till ceremoniell begravning? Ett skelett har påträffats med krukbotten. Också intressant är att dekorfrekvensen på keramik är lägre i det s.k. husområdet jämfört med strandzonen.

*Korsnäs*boplatsern uppvisar väl bevarat benmaterial, klassisk gropkeramik – men inga spår av egentliga hus och härdar. Varför? Även om stolphål påträffats bildar de inga tydliga mönster. Mängder av keramik har krossats och deponerats – även yxor och sädeskorn. Rituella handlingar tycks ha utförts. Sambandet – likheter/olikheter - mellan trattbägarkultur, gropkeramisk kultur och stridsyxekultur och deras lokalisering samt gränsdragningar mellan dem berördes i flera

föredrag. Är det olika kulturer, eller är det fråga om brukare med olika sedvänjor och teknik i olika perioder? Föremål kan ”röra sig” och ”brukas” av olika människor – kanske gropkeramiker också använde stridsyxor? Är det lyckat att använda kulturbegreppen, som nu sker? Ändrar gropkeramiker livsstil och flyttar mot inlandet och övergår i annan kultur? Är det en intern förändringsprocess som sker? Eller en ny religion – ny ideologi? Vad för värde tillför stridsyxekulturen den gropkeramiska? Olika uppfattningar ventilerades – sammanhangen är viktiga men begreppen kanske inte så lyckade.

Det var många fina presentationer som gjordes på seminariet av synnerligen kunniga experter. En skrift kommer enligt Peter Bratt att utges av Läns museet med alla de olika föredragen. Det är bra – det är inte lätt att som referent på några rader fånga vad som är väsentligt och de stora sammanhang, som drogs upp! Det kommer att bli intressant att samlat läsa om den aktuella forskning som bedrivs om gropkeramikerna.

Nils Ringstedt

Nils.ringstedt@globalnet.net

Adressändring eller e-post?

Vi vill påminna alla som bytt adress eller e-postadress att meddela detta till Anders Högberg som ansvarar för Samfundets ledamotsregister.

Anders nås på e-post:

anders.hogberg@sydsvenskarkeologi.se eller på adressen Sydsvensk Arkeologi AB Box 406, 201 24 Malmö.

Årsavgift 2011

Avgiften är numera 200 kronor och inbetalningskort har sänts ut med post. Har du ej fått den har vi fel adress. Var vänlig anmäl detta i så fall till Anders Högberg.

Årsavgiften sätts in på Svenska Arkeologiska Samfundets plusgirokonto 351210-0.

Glöm inte att notera avsändare och att inbetalningen avser årsavgift för 2011, alternativt för 2010 och 2011.

GJALLARHORNET

Deadline för nästa Gjallarhornet är 16 september. Bidrag skickas till Anders Hansson, helst med e-post: anders.hansson@jamtli.com

Alternativt: Anders Hansson, Jamtli, Box 709, 831 28 Östersund.

Gjallarhornet distribueras numera endast via e-post som pdf. Alternativt kan den hämtas på Samfundets hemsida.

HEMSIDA

Besök Samfundets hemsida!
www.arkeologiskasamfundet.se